

שטר צוואה

כאשר לא ידע אדם עת פקודתו ומידת ימיו :
והואיל והחלטתי לסדר צוואה זו, שתהיה בת תוקף הן לפי דיני תורת ישראל
והן ע"פ חוקי המדינות בהן ימצא רכושי, ולמסור רצוני האחרון לכל אשר
יעלה ברכושי כמפורט להלן, לאחר אריכות ימי ושנותיי, אני הח"מ:

(תעודת זהות מס' _____)

בהיותי בדעה צלולה ומיושבת, ומרצוני הטוב והחופשי, בלי אונס וכפיה,
בהיותי בריא ברוחי ובלתי נפתה לכתוב צוואה זו בתרמית או בהשפעה
בלתי הוגנת :

1. אני מבטל בזאת כל צוואה או מסמך אחר או התחייבות אחרת, בכתב או בעל פה, ביחס לעיזבוני שנעשו קודם לכן ועושה במקומם צוואה זו.
2. כל אדם אשר עפ"י דין תורה הינו יורשי זכאי לקבל ארבעה דולר מעזבוני אם יבקש זאת.
3. את כל רכושי, בין בארץ ובין בחו"ל, אני נותן לאנשים ו/או למוסדות המפורטים להלן, כדלקמן:
4. את כל מה שאני נותן עפ"י שטר צוואה זה, הנני נותן מהיום ושעה אחת קודם מותי. אולם, במשך כל ימי חיי, אני רשאי לחזור בי ולעשות ברכושי כטוב בעיניי.
5. את כל הכתוב לעיל, עשיתי מרצוני הטוב והגמור בדעה צלולה ומיושבת עלי כצוואת בריא הקיימת לעולם והקניתי לכל אחד ואחד מהנזכרים לעיל כל השייך לו לחלקו בקגא"ס (בקנין גמור אגב סודר) ואגב קרקע, כל דבר בקניינו באופן היותר מועיל עפ"י תוה"ק (תורתנו הקדושה) ותקנות חז"ל, ואם יש דבר שאין קנין מועיל בו, לא יגרע מתוקף הקניינים בשאר דברים שמועיל בהם קנין.
6. ועל רכוש שאין קנין נתפס בו, הנני מודה בהודאה גמורה ומוחלטת שכנגד רכוש זה, כפי הסכום שיעלה רכוש זה שעה אחת קודם מותי, התחייבתי הן בנדר והן בתורת שעבוד הגוף, באופן שפירעון החוב הנ"ל לא יחול אלא שעה אחת קודם מותי, והשעבוד נעשה באופן המועיל ביותר ונעשה באופן שלא יישאר שום פקפוק וערעור ליורשי ולשום אדם בעולם.
7. כל ספק בלשון צוואה זו, יהיה נידון לטובת הנהנה, וקבלתי על עצמי את סברת הפוסקים המקימים שטר זה.
8. כל תנאי שבצוואה זו נעשה כחומר כל התנאים העשויים כתיקון חז"ל וכתנאי בני גד ובני ראובן.

9. כל הדברים האלו נחתמו בפני העדים דלהלן, שהם כשרים לכל דבר ואמרתי להם הוו עלי עדים וכתבו את השטר והם קנו מידי בקנין גמור וגב סודר כדת וכדין, וכאילו נעשה בב"ד חשוב.

תאריך:

חתימת המצווה

אני הח"מ מאשרים בזה שהמצווה, בהיותו בדעה צלולה ומרצונו הטוב, אמר לנו הוו עלי עדים על כל האמור בצוואה זו, ובפנינו חתם על שטר צוואה זה, וזכינו בשטר זה עבור הזוכים המפורטים לעיל, וקנינו ממנו בקגא"ס על כל האמור לעיל, וזכינו עבור כל הזוכים הנ"ל.

תאריך:

חתימת עד א'

חתימת עד ב'

דברי הסבר

הצוואה בהלכה:

פרט לצוואת שכיב מרע, אין בהלכה מושג של צוואה כפי שחוק הירושה מגדיר אותו. אך למעשה, משתמשים בצורות שונות של הקנאה מחיים או של התחייבות כדי להעביר נכסים לאחר מות המוריש, והן מהוות צוואה לכל דבר. ראה ע"א 2555/98 הרב אליהו אברג'ל נ. עיזבון המנוח משה בן יאיר ז"ל, נג (5) ע' 673 דברי השופט י' אנגלרד שקיבל גישה זו בקובעו כי יש לראות בצורות השונות של הקנאה לאחר מיתה המוכרות בהלכה כצוואה והחיל עליהן חוק הירושה.

דוגמה ידועה של צוואה בספרות ההלכתית היא שטר חצי זכר, ששימש להורשת חלק בעיזבון (מחצית חלקו של הבן) לבת במקום שיש בן ומכאן שמו. דרך זו משמשת כעין צוואה להורשה במקרים שלא ניתן להוריש בדרכים האחרות. בדורות האחרונים נתבטל מנהג זה אך בשנת תשד"ם פרסם הגר"נ גולדברג שליט"א מאמר בתחומין ד' ע' 350, ובו קרא לחידוש המנהג ולכתיבת שטר זכר שלם כדי למנוע בעיות הקשורות בירושת הבת. עוד הציע שם להשתמש בנוסח שטר חצי זכר בכל הצוואות כדי להקנות דברים שעדיין לא באו לעולם. דבריו הובאו בשורת הדין כרך ב ע' שלז. ושם דיון נרחב בניסוח שטר זה ובהבדלים בין לשון התחייבות ללשון הודאה.

צוואה זו המבוססת על חיוב שהמוריש מקבל על עצמו לטובת המוטב יכולה להיות באמצעות התחייבות מעכשיו לשלם בסמוך ליום הפטירה או באמצעות

הודאה על חוב קיים שזמן פירעונו בסמוך ליום הפטירה (אודיטא). צוואה זו יכולה להיות על תנאי שהיורשים עפ"י דין יתנו חלק בעיזבון למוטבים (נוסח שטר חצי זכר מקורי) או ללא תנאי.

הדרך השניה להורשת נכסים ידועה בהלכה בשם מתנת בריא. המוריש מקנה למקבל את עיזבונו או חלק ממנו מעכשיו על מנת שהמתנה תחול רק לאחר מותו של המוריש. המקבל זוכה בפרות מן העיזבון, רק לאחר מות המוריש ובבעלות על העיזבון, מיד ממועד המתנה.

קנין אודיטא

אדם יכול להודות שעשה מעשה מסוים, כגון שמכר, נתן או התחייב. הודאה זו מהווה קנין כשלעצמה ואינה זקוקה לקנין נוסף. ובכך יתרונה: היא חוסכת את כל הספיקות הקיימים בעשיית קנין ע"י מי שאינו בקי. יתרון נוסף לקנין אודיטא נובע מכך שאפשר להודות לאו דווקא על חיוב כספי אלא גם על מכירת או נתינת נכס מסוים (בשונה מהתחייבות רגילה שאינה חלה אלא על סכום כספי ולא על נכס מסוים).

זאת ועוד, להבדיל מהתחייבות, בקנין אודיטא יש אומרים שלא חוששים למתנה טמירתא (מתנה מוסתרת). ראה להלן על החובה לפרסם את הצוואה. ולכן קנין אודיטא יכול להיות בסיס לצוואה משולבת, בה המצווה מודה שנתן למוטב את עיזבונו הקיים במועד עריכת הצוואה, וגם מודה שחייב למוטב סכום כספי השווה לעיזבונו כפי שיהיה קיים ביום פטירתו.

הודאת המצווה יכולה להיות על קיום חוב כספי גדול לטובת המוטב, המותנה בכך שאם המוטב יקבל מן היורשים עפ"י דין את החלק שקבע המצווה, הרי המותר מזה היה מתנה מעיקרא (נוסח שטר חצי זכר).

מאידך, כאשר משתמשים בקנין אודיטא כדרך להקנות, ולא כהודאה על מעשה שהיה באמת, יש שנמנעו מכך מטעם של הודאת שקר.

מצווה לקיים דברי המת:

צוואה שאין לה תוקף עפ"י דין תורה, אסור לגבות בה, אך בתנאים מסוימים, יש בה משום מצווה לקיים דברי המת. שו"ע חו"מ סימן רנב סעיף ב. מצווה זו מטילה חובה משפטית ובית דין כופים על החייבים לקיימה. המצווה לקיים דברי המת חלה על יורשיו עפ"י דין של המצווה.

כתנאי לחלות המצווה נדרשת הפקדת (השלשת) העיזבון בידי שלישי לפני עריכת הצוואה, ולשם קיום הצוואה. אך ידועה שיטתו של השו"ת אחיעזר לפיה בצוואה התקפה עפ"י ערכאות (למשל, חוק הירושה), אין צורך בהפקדה. וביסוד דבריו: מודעות המצווה כי צוואתו תקפה עפ"י חוק מוכיחה על גמירות דעת באותה מידה כמו השלשת העיזבון בידי שלישי.

וראה בשו"ת אגרות משה אהע"ז ח"א סימן קה: הפקדת צוואה בידי עורך הדין נחשבת השלשה.

ומכאן, שצוואה שנערכה עפ"י חוק ו/או נמסרה לעורך הדין ו/או הופקדה עפ"י סעיף 21 לחוק, יכולה להיות תקפה מדין מצווה לקיים דברי המת. יש לציין כי שיטת השו"ת אחיעזר אינה מקובלת על כל פוסקי ימינו.

פרסום הצוואה:

כל מתנה בין של בריא ובין של שכיב מרע צריך שתהא גלויה ומפורסמת, ואם לא עשה כן, לא זכה המקבל, אפילו נעשה קנין כדין. ביסוד הלכה זו,

שחוששים שהנותן נמלך בדעתו ולכן לא גילה את מתנתו. ואם כן, צוואה, שהיא במהותה מתנה, חייבת פרסום. אך, מובא בשם אחרונים, שכל שיש לנותן סיבה למה נתן את המתנה בסתר, אין עליה דין של מתנה מוסתרת. ועל כן, אין כאן פסול אם המצווה אינו מודיע ליורשים שלו על קיום הצוואה – המתנה, משום שאין הוא מעוניין במריבות ביניהם. וראה לעיל, שאם הצוואה נערכה באמצעות קנין אודיתא, יש אומרים שאין צורך בפרסומה. אך, ראה תחומין כרך יז עמ' 301 מאמרו של הרב עצור, ראש אבות בתי הדין הרבניים בירושלים (מתוך פס"ד) שפסל צוואה שהופקדה ע"י המצווה אצל עורך דינו ולא יצאה מתחת ידו רק לאחר מות המצווה, מדין מתנה מוסתרת.

צוואת אישה:

אישה נשואה שמכרה או נתנה לאחרים מנכסי צאן ברזל, לא עשתה כלום, מכיוון שעפ"י דין נכסיה אינם ברשותה אלא ברשות הבעל, והוא יכול לבטל את המכירה. ראה שו"ע אהע"ז סימן צ סעיף יג. ואם מכרה או נתנה מנכסי מלוג, ומתה בחיי בעלה, הבעל יכול להוציא מיד הקונים או המקבלים. וכן, אישה נשואה שהתחייבה ממון, אין הבעל חייב לשלם. כמבואר בשו"ע חו"מ סימן צו סעיף ו ברמ"א. וכן מובא בשו"ע חו"מ סימן קלב סעיף א. פעולות אלה יחייבו את הבעל אם הסכים להן.

מאחר וצוואה מבוססת על הקנאה מחיים ו/או על התחייבות, צוואת אישה אינה תקפה, אלא בהסכמת בעלה. ואם בעלה לא נתן את הסכמתו לצוואה, והיא מתה בחייו, הוא יירש אותה עפ"י דין. הסכמת הבעל שבשתיקה איננה הסכמה.

נכסים שאינם ידועים לבעל לא נחשבים לנכסי מלוג ואין הבעל זוכה בפרות, ומ"מ לא תמכור האישה אותם לכתחילה, ואם מכרם או נתנם קודם שנודע לבעלה מכרה קיים. שו"ע אהע"ז סימן צ ס' יא. ועל כן, צוואת אישה נשואה באותם הנכסים תהיה כן תקפה, גם ללא הסכמת הבעל, ולמרות שאח"כ נודע לבעל על קיום הנכסים.

וראה דיון באחרונים אם חל דין מצווה לקיים דברי המת על צוואת אישה נשואה בנכסים הלא ידועים לבעל, מאחר והיה אסור לה לכתחילה לעשות כן, וי"א שעל היורשים עצמם אין איסור בקיום הצוואה, ולכן עליהם לקיים דברי המת.

אישה פנויה שלוותה ואח"כ נשאת, אם ההלוואה הייתה בעל פה, אין הבעל חייב לשלם את חובותיה. מתה האישה בחייו, הוא יירש אותה עפ"י דין, ולא יצטרך לשלם את חובותיה.

צוואה המבוססת על התחייבות, יוצרת חוב על המצווה. נעשתה הצוואה בעל פה ע"י אישה, גם לפני נישואיה, היא לא תחייב את בעלה והוא יירש אותה עפ"י דין. ומכאן שצוואת אישה פנויה, בדרך של התחייבות, אינה תקפה אם נעשתה בעל פה.

ראה שורת הדין כרך ב' ע' שס בהערות הרב זלמן נחמיה גולדברג שליט"א הערה טו. כאשר אישה עושה צוואה המבוססת על התחייבות (כגון בדרך שטר חצי זכר) לפני שנשאת לבעלה, ורצונה שירשנה אחר ולא בעלה, היא צריכה לעשות את הצוואה בעדים משום שדינו של הבעל בירושת אישתו כלקוח, ולקוח חייב לשלם לבעל החוב (במקרה זה, המוטב בצוואת האישה) רק בהלוואה שנעשתה בפני עדים.

צוואה באונס או בכפיה:

צוואה הנה בגדר מתנה בין שהיא מבוססת על מתנת בריא או על התחייבות המצווה ולכן כמו כל מתנה שנתנה באונס, צוואה מתוך אונס או כפיה בטלה. ראה שו"ע חו"מ סימן רמב ס' א'.

הצהרת המצווה שערך את צוואתו ללא אונס או כפיה, אינה מהווה כמובן עדות על מצבו, והיא לא מועילה אם יתברר שכן היה אונס. וזאת בשונה מהצהרתם של העדים הנלוות לצוואה.

צוואה לטובת נולדים עתידיים:

בהלכה, אין מתנה למי שלא בא לעולם (שו"ע חו"מ סימן רי ס' א). כמו כן, לרוב הפוסקים, אין אדם מתחייב למי שלא בא לעולם. ומכאן שהמצווה אינו יכול לצוות את רכושו לטובת מי שטרם נולד במועד עריכת הצוואה, ואפילו אמר במפורש שהצוואה תחול כשהנהנה ייוולד.

אמנם, נקבע סייג לכלל הזה, כאשר המקבל הוא בנו של הנותן והוא עובר בזמן מתן המתנה (עריכת הצוואה). אך, סייג זה חל רק על מתנת אב לבנו העובר, ולא על מתנת אישה לעוברה. כמו כן, אין סייג זה חל על התחייבות, ואפילו התחייבות אב לבנו העובר.

ומכאן, שאישה לא יכולה כלל לצוות לטובת עובר שלה, אלא אך ורק לטובת ילד שכבר נולד. וגבר לא יוכל לצוות לבנו העובר אלא נכסים שהיו ברשותו בזמן עריכת הצוואה (משום שצוואה המבוססת על התחייבות שחלה על נכסים שאינם ברשותו של המצווה במועד עריכת הצוואה, לא מועילה לעובר. וצוואה המבוססת על מתנה שמועילה לעובר של הגבר המצווה, לא מועילה לגבי נכסים שאינם ברשות הנותן באותו מועד), ואף הוא לא יוכל לצוות לעובר שאינו שלו.

הפתרון לבעיית הצוואה לנולדים העתידיים הוא בעשיית צוואה לנהנה מסוים, הקיים בזמן עריכת הצוואה, על מנת שיתן לנולד העתידי. מעבר לספקות הלכתיים, בפועל ישנם קשיים רבים ביישום פתרון זה.

סעיף (1): בניגוד לחוק הירושה, הקובע בסעיף 27 (ב) כי הוראת צוואה השוללת או מגבילה את זכות המצווה לשנות את הצוואה או לבטלה – בטלה, ומכאן שהמצווה רשאי לחזור בו בכל עת מצוואתו הקודמת גם אם לא כתב זאת ואפילו פירש שלא יוכל לחזור בו, בצוואה הלכתית המבוססת על הקנאה מחיים (סעיף 3) ו/או על התחייבות המוריש (סעיף 6), רשאי המצווה לחזור בו אך ורק אם התנה זאת במפורש.

המצווה אינו צריך לחזור בו בפירוש כדי לבטל את צוואתו הקודמת, אלא כל שמוכר או נותן או אוכל את העיזבון, הרי זה כחזרה. וגם כשכותב צוואה חדשה המבוססת על הקנאה מחיים (מתנת בריא), ואפילו התנה בה שיכול לחזור בו, הרי זו חזרה מצוואתו הראשונה.

תנאי שהתנה המצווה שיוכל לחזור בו יועיל לו גם שלא יחול על אותה צוואה קודמת דין של מצווה לקיים דברי המת, אם אכן יחזור בו. וראה להלן בסעיף (5) שיש להקפיד ולכתוב שהתחייבות לא תחול אלא שעה אחת קודם מות המצווה, שאם לא כן אי אפשר לחזור מהתחייבות זו.

סעיף (2): סעיף זה מיועד לפתור את החשש של איסור אעבורי אחסנתא (העברת נחלה). ראה שולחן ערוך חושן משפט סימן רפב סעיף א: כל הנותן נכסיו לאחרים והניח היורשים, אף על פי שאין היורשים נוהגים בו כשורה אין רוח חכמים נוחה הימנו, וזכו האחרים בכל מה שנתן להם. ומדת חסידות שלא

להעיד בצואה שמעבירין בה הירושה מהיורש, אפילו מן שאינו נוהג כשורה לאחיו חכם ונוהג כשורה. הגה: מי שצוה לעשות בנכסיו הטוב שאפשר לעשות, יתנהו ליורשיו כי אין טוב מזה (מרדכי פרק מי שמת).

ודעת הרבה פוסקים (אך לא כולם) שאם השאיר ליורשיו עפ"י דין סכום חשוב, מותר. ובשיעור השיר, יש שכתבו שאם משאיר ד' זוזי נחשב לשיר. וראה הערות הרב גולדברג שליט"א בשורת הדין כרך ב' ע' שס הערה יא, שעדיף לכתוב ארבעה זוזי או ארבעה דולרים. אך ראה גם פתחי חושן הלכות ירושה פרק ד' ע' קיא, שנראה לו מסברה שאם למצווה נכסים רבים, והוא משייר ליורשיו עפ"י דין דולר אחד, או אפילו ד' זוזי הרי זה כחוכא ואיטלולא. וי"א שאפשר לפתור בעיה זו ע"י מתן תשמישי קדושה, ספרים וכו' ליורשים עפ"י דין.

וראה שו"ת אגרות משה חלק חו"מ ב' סימן נ שאין איסור להעביר נחלה מבנים מומרים לחלל שבת.

כדי לפתור חשש זה, ישנם נוסחים המציעים לא לכלול בצוואה את כל הנכסים של המוריש, אלא להשאיר נכסים מועטים שיתחלקו בין היורשים עפ"י דיני הירושה, ולא ע"י מתנה שנותן להם המצווה, משום שאע"פ שנתן גם ליורשיו עפ"י דין כשיעור השיר, סוף סוף עקר דין ירושה. ראה פתחי חושן שם. לפי דבריו אלה, כאשר בין היורשים עפ"י דין ישנו בכור, הוא יקבל פי שנים. אבל לפי הנוסח שהמצווה נותן 4 דולרים ליורשיו עפ"י דין, לא נראה שיש להכפיל את חלקו של הבכור. אך, יש לקחת בחשבון כי, הגם שנוסח זה יועיל להיפתר מן האיסור של העברת נחלה, מאידך הוא מחייב הגשת בקשה לצו ירושה, בנוסף לצו קיום צוואה, כדי לקבוע מיהם היורשים עפ"י דין (בעיה זו אינה מתעוררת בסעיף 2 מאחר ואין סעיף זה מוציא נכסים מן הצוואה, והיורשים עפ"י דין מקבלים ארבעת הדולרים כנהנים בצוואה ולא כיוורשים עפ"י דין. והגם שלכאורה גם כאן יש צורך בצו ירושה כדי לקבוע מיהם היורשים עפ"י דין הזכאים לקבל 4 דולרים, לא נראה שמי מהיורשים ו/או הנהנים ידרוש זאת בגלל סכום פעוט זה).

היורשים על פי דין הם:

(1) מי שהיה במות המוריש בעלה. שו"ע אהע"ז סימן צ סעיף א. אך אין

האישה יורשת את בעלה.

(2) ילדי המוריש וצאצאיהם. שו"ע חו"מ סימן רעו סעיף א.

(3) אבות המוריש וצאצאיהם. שו"ע שם. אבות אבל לא אמהות. ראה

שם: ס' ה': משפחת האם אינה קרויה משפחה, שאין האם יורשת את

בנה ולא את בתה. ואחים מאם ולא מאב אינם יורשים זה את זה, אלא

כל אחד, משפחת אביו יורשת אותו. אבל האיש יורש את אמו, וכן

הבת את אמה אם אין לה בן, שדינה בנכסי האם כמו בנכסי האב,

שניהם יורשים אותה אלא שהבן זרעו קודמים לבת.

סעיף (3): כאשר הצוואה הנה לטובת תאגיד, יש להקנות למנהלי התאגיד

עבור התאגיד.

כאשר המצווה נותן את כל רכושו לאשתו, יש להוסיף את המילים: "ולא

כאפוטרופוס" משום שבמקרים מסוימים, הכותב את כל נכסיו לאשתו לא

עשה אותה אלא אפוטרופוס ואין זוכה בעיזבון (שו"ע חו"מ סימן רמו

סעיף יב).

סעיף (4): זו צוואה בנוסח מתנת בריא. והגם שמן הדין מתנת בריא איננה

שייכת לדיני ירושה, היא משמשת בפועל כאמצעי להורשת נכסים.

ההלכה היהודית איננה מכירה באפשרות של הקנייה לאחר מיתה, ומכאן

הצורך בהקניית גוף הנכס מיד בעוד המצווה חי. ומאידך, מאחר והמצווה אינו

מעוניין לוותר על נכסיו כל עוד הוא בחיים, נקבע כי בהקניה מהיום ולאחר מיתה, המקבל יזכה בפרות מן הנכסים רק לאחר מות המצווה. ש"ע חו"מ סימן רנז סעיף ו.

אין הבדל אם המצווה השתמש בנוסח "מהיום ולאחר מותי" או "מהיום ושעה אחת לפני מותי".

יש להקפיד על לשון המורה על הקניה מיידית (אני נותן) ולא להשתמש במונחים עתידיים (יינתן, יימסר, יחולק וכו') ו/או במונחים שאין בהם הקניה (אני מצווה, מוריש, מחלק וכו') הגם שצירוף של לשון צוואה עם לשון מתנה יכול בתנאים מסוימים להועיל).

צוואה המבוססת על מתנת בריא הנה מתנה לכל דבר, לפחות לגבי גוף הנכסים. על כן, על המצווה לכלול בצוואה תנאי המאפשר לו לחזור בו, ואם לא, הוא יהיה מנוע מלבטל את הצוואה. ראה סעיף (1) דלעיל.

סעיף (5): על צוואה המבוססת על מתנת בריא, חלים דיני מתנות.

(1) מתנה צריכה קנין. ש"ע חו"מ סימן רמא ס' א'. ובסימן רנז סעיף ז' בהגה, נפסק במפורש כי צריך קנין במתנת בריא, ולא מדמים צוואה זו לצוואת שכיב מרע שאינה זקוקה לקנין. הקנין נעשה או ישירות למקבל עצמו או למקבל ע"י אחר – כגון עורך הדין - שיזכה עבור המקבל. ההלכה מכירה בסוגים שונים של קניינים, בהתאם לנכס המועבר. למעשה, צורת הקנין המועדפת והקלה ביותר היא קנין סודר (קגא"ס) שמועיל בכמעט כל הקניינים (פרט להעברת כספים עצמם). וראה לעיל, שקנין אודיתא יכול להיות בסיס לצוואה זו.

(2) מתנה חלה רק על נכסים שהנם ברשותו של הנותן בזמן המתנה. ש"ע חו"מ סימן רט ס' ד': אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, בין במכר, בין במתנת בריא, בין במתנת שכיב מרע. ולכן בצוואה המבוססת על מתנת בריא, אין המצווה יכול להוריש אלא את רכושו כפי שהוא ביום עריכת הצוואה ולא בנכסים שעתידים להיות לו. ומכאן הצורך לשלב בצוואה גם נוסח של מתנת בריא (סעיף 4) וגם נוסח של התחייבות (סעיף 6).

(3) אין מתנה למי שלא בא לעולם. ראה לעיל.

סעיף (6): כאמור בסעיף (5), בצוואה המבוססת על מתנת בריא, המצווה לא רשאי לצוות על נכסים מסוימים (כגון, נכסים שהמצווה עתיד לרכוש לאחר עריכת הצוואה). על כן, נוהגים לערוך צוואה המורכבת גם ממתנת בריא (הקנית הנכסים הקיימים בעת עריכת הצוואה) וגם מהתחייבות מוריש על שאר העיזבון. וזאת משום שאע"פ שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם או שאינו ברשותו, הוא יכול להתחייב בדבר שלא בא לעולם או שאינו ברשותו.

המצווה מתחייב לטובת המוטבים בסכום השווה לאותו חלק מן העיזבון – כפי שהוא יהיה במועד פטירתו - שהוא רוצה להוריש להם. החסרון שבחלק זה של הצוואה הוא בכך שהמצווה אינו יכול לצוות על נכס מסוים אלא רק על ערכו הכספי, ואין זה מבטיח שאותו מוטב יקבל את הנכס בעצמו. על כן, לא מסתפקים בחלק זה, ומשתמשים גם בחלק ההקניה שבסעיף (4) כדי לצוות על הנכסים הקיימים בעת עריכת הצוואה.

כדי שיוכל לחזור בו מהתחייבותו זו, חייב המצווה להתנות על כך במפורש. אלא שתנאי בהתחייבות עלול לפסול אותה מטעם אסמכתא (חוסר גמירות דעת), כמבואר בש"ע חו"מ סימן מ'. על כן, יש להקפיד בניסוח הצוואה לכתוב שהמוריש קבל עליו התחייבות על תנאי בפני ב"ד חשוב, ולפי ש"ע חו"מ סימן רז בכך מתבטלת האסמכתא ויועיל התנאי.

הצורך בקנין: נחלקו הפוסקים באיזה אופן חל החיוב שאדם מחייב את עצמו. אך לכו"ע המתחייב עצמו בקנין מתחייב בכך. שו"ע חו"מ סימן ס סעיף ו. וכאשר המוריש מתחייב בדרך אודיתא (מודה על קיום חוב ישן) אין צורך בקנין נוסף מאחר ואודיתא הוא קנין (יש אומרים שאין אודיתא קנין אלא בפני עדים וכשאומר להם אתם עדי. ועדים אלה הם עדי קיום ולא רק עדי ראייה. ויש חולקים וסוברים שאין צורך בעדים, כמו בשאר ההקניות). דעת רוב הפוסקים שאין התחייבות מועילה למי שטרם נולד, אפילו לעובר שלו (בשונה מהקניה שמועילה לעובר שלו). ראה לעיל.

שטר חצי זכר (זכר שלם): התחייבות זו של המצווה יכולה להיות גם בדרך של חיוב סכום גדול של כסף (שהוא שווה יותר מחלק העיזבון המיועד לאותו מוטב), שהמצווה מקבל על עצמו לטובת המוטב על תנאי שאם היורשים על פי דין יתנו לאותו מוטב כך וכך בעיזבון, ההתחייבות תהיה בטלה. בצוואה זו, כוונת המצווה היא שהמוטב יקבל אותו החלק בעיזבון ולא שישולם לו החוב. במקורו, שטר חצי זכר בא לפתור את בעיית ירושת הבת. כיוון שאין הבת יורשת במקום שיש בן, נהגו במקצת מקומות לתת לבת חלק בנכסי הירושה בשיעור מחצית מחלק של בן יורש, ומכאן שמה של צורת צוואה זו. וכדי להבטיח שהיורשים עפ"י דין, כלומר הבנים, יתנו לבת את המגיע לה, "איימור" עליהם בחוב שקיבל עליו המוריש-האב לטובת הבת, חוב גדול בהרבה ממה שהובטח לבת. כמובן, שהמצווה יוכל בדרך זו להוריש כל חלק בעיזבון שירצה (זכר שלם למשל) ולא רק מחצית מחלקו של הזכר. וכן הוא יוכל לצוות לכל מי שירצה ולא רק לבת (בכפוף להגבלות האמורות לעיל).

העדפת נוסח שטר חצי זכר על פני התחייבות מוריש ללא תנאי, נובעת מהחשש לדעת הרמב"ם שהמחייב את עצמו בדבר שאינו קצוב, אע"פ שקנו מידו, לא מועיל (וחלקו עליו כל הפוסקים). בשטר חצי זכר, המוריש מתחייב על סכום כסף קצוב וידוע (ולא חלק מעיזבונו כפי שיעלה במועד פטירתו) והוא מתנה את התחייבותו בתשלום חלק מן העיזבון ע"י היורשים עפ"י דין. כיום, ברוב נוסחי הצוואות שנכתבו ע"י רבני זמנינו, התבססו על התחייבות מוריש ללא תנאי ולא על שטר חצי זכר.

סעיף (7): ביטול טענת "קים לי". כשיש מחלוקת בדין מסוים בין פוסקי ההלכה, בענין שבממון, יכול המוחזק באותו ממון לטעון "קים לי", כלומר שהוא סובר כדעת אותם הפוסקים המזכים אותו בממון. ואין להוציא את מה שבידו אלא בראיה ברורה לכל הדעות, שהרי המוציא מחברו עליו הראיה. ומאחר ואין כמעט הלכה אחת שאין בה מחלוקת הפוסקים, מהווה טענה זו מכשול רציני ביותר. גם הכללים הנוגעים לטענת קים לי שנויים במחלוקת. ועל כן, נכלל סעיף (7) בשטר הצוואה, כדי לצמצם את תחולתו של כלל זה לטובת קיום הצוואה.

סעיף (8): המצווה רשאי להתנות כל תנאי שירצה, אבל עליו לעמוד בכל משפטי התנאים (הנקראים בשם "תנאי בני גד ובני ראובן" משום שדינים אלו נלמדים במעשה בני גד ובני ראובן שבספר במדבר פרק לב). ונפסק בשו"ע חו"מ סימן רמא סעיף יב שאם כתב בשטר: "וקנינא מיניה כחומר כל תנאים וקניינים העשויים כתיקון חכמים", אע"פ שהתנאים לא נעשו כמשפטי התנאים, התנאי קיים.

סעיף (9): מעיקר הדין צוואה – כמו שאר הקנאות - אינה צריכה עדים, שלא איברי סהדי אלא לשקרי, כלומר שאין צורך בעדים אלא כאשר העובדות

מוכחשות. ועדים החתומים בצוואה אינם אלא לראיה בלבד. אך, ראה לעיל
כאשר מדובר בקנין אודיתא, יש אומרים שכן צריך עדים, ודינם כעדי קיום.
יש אומרים שאם שטר הצוואה מורכב משני דפים, יש להחתים את המצווה
ואת העדים על כף דף ודף.

ביבליוגרפיה:

פתחי חושן מאת הרב יעקב ישעי' בלויא. הוצאת בית הוראה תבונות ארי'.
כרך א': הלכות הלוואה ואבידה.
כרך ז': דיני קנינים.
כרך ח': הלכות ירושה ואישות.
דיני ממונות מאת הרב עזרא בצרי. הוצאת מכון הכתב. חלק ג'.
שורת הדין. מאמרים ופסקים בהוצאת מכון "שער המשפט" והנהלת בתי
הדין הרבניים. כרך ב'.
משפט הצוואה מאת הרב מתתיהו שווארץ.
משפטיק ליעקב מאת הרב צבי יהודה בן יעקב בהוצאת מכון "כתר תורה"
רדומסק.